

Діана Лановюк
Студентка 4 історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: д. і. н., проф. І. І. Ярмошик)

Історичні та політичні погляди М. Драгоманова (1841-1895)

Вчений-історик, філософ, політолог, економіст і фольклорист, педагог, громадський і політичний діяч, публіцист, видавець, людина, яка уособлювала цілу епоху в історії українського національно-демократичного руху другої половини ХІХ ст. – все це про Михайла Петровича Драгоманова. Він належав до плеяди фундаторів політичної ідеї європейської демократичної України, а його погляди залишаються надзвичайно актуальними і сьогодні – в часи, коли український народ торує нелегкий шлях до громадянського суспільства та правової держави.

Мета статті – дослідити історичні та політичні погляди М. Драгоманова та показати їх вплив на формування політичної та історичної думки українського народу.

Дослідники постаті М. Драгоманова і його поглядів на різних етапах історичного розвитку оцінювали їх по-різному. Початком формування історіографії з проблем політичних ідей та суспільних поглядів М. Драгоманова можна вважати той час, коли він став активно діяти як науковець, журналіст, людина творчої праці. Так, наприклад, за часів СРСР видатними дослідниками постаті Драгоманова були П.Сохань, О.Скакун, Р.Іванченко, а в часи незалежності України – Я.Грицак, О.Скакун, М. Молчанов, Т.Андрусяк та інші.

Михайло Петрович виходець із родини дрібнопомісних дворян – нащадків старовинного старшинського роду. Родина Драгоманових берегла давні традиції козацької волелюбності. Його батько, Петро Якович – юрист за фахом, часто виступав захисником селян, а дядько – Яків Якимович, належав до дворянських революціонерів – членів таємного Товариства об'єднаних слов'ян. Саме в сім'ї були закладені основи світосприймання й світоглядні орієнтири майбутнього українського мислителя.

Великий вплив на формування його думки дала практика, яку він отримав перебуваючи за кордоном (трирічне наукове відрядження 1870-1873 рр.).

М. Драгоманов піднімав досить актуальну в наш час тему українсько-російських відносин. Постановка даної проблеми зустрічала незадоволення різноманітних суспільно-політичних груп і партій. Це незадоволення ставало джерелом протилежних по своїй суті звинувачень: українські націоналісти звинувачували його в москвофільстві і русифікації, російські радикали і революціонери вбачали в ньому українського шовініста, а поляки називали «московським агентом». Адаже причиною подібних тверджень було прагнення не русифікації, а – європеїзації: «...я багато в чому поділяв

прагнення та ідеї українських націоналістів, але багато в чому вони мені здавалися реакційними: я не міг поділяти їх зневаження російської літератури, яку вважав більш розвиненою, ніж українську, і більш наповненою загальноєвропейських інтересів...» [4, с. 44] Цим же настроєм пронизаний лист до В. Антоновича: «Ніхто більше мене не бажав би, щоб наші черпали культуру прямо з європейських джерел, а не московсько-петербурзьких водовозних бочок. Але, на жаль, коли земляки... найменше читають європейські книжки, так виявляються меншими європейцями ніж канапи ...» [1, с. 103].

Центральне місце в суспільних поглядах М. Драгоманова посідає ідея поступу: вищого ступеня соціальної справедливості та духовної культури. Обґрунтування її вчений вважав найважливішим досягненням європейської науки. У своїй першій ґрунтовній праці «Малороссия в ее словесности» М. Драгоманов виявив себе як неординарний історик, з власною концепцією, що суперечила офіційній. Так, розпочавши оповідь із прадавніх часів, він доводить, що сучасний український народ – спадкоємець не лише козаків, а й державницьких традицій Київської Русі, Галицького князівства [2, с. 40-44].

Слід наголосити, що перебуваючи у еміграції, Михайло Петрович прагнув вивести український визвольний рух з загальноєвропейського контексту: зорієнтувати українську справу на взірць європейської науки і культури. Необхідною об'єднуючою умовою для асоціацій індивідів мислитель вважав національне, що «живе в людині». Національне, національність є сукупністю спільних людських ознак.

Щодо втілення своїх суспільних ідей у життя, то вчений виступав проти загальної соціальної революції, котра не могла б, на його думку, створити новий лад суспільного життя [3, с. 25]. Надія на соціальну революцію, вважав мислитель, веде у глухий кут. «Не революція, а еволюція» – було девізом М. Драгоманова. Новий суспільний устрій повинен органічно та поступово сформуватися із попередніх йому. Будучи прихильником європейського позитивізму та раціоналізму, беручи щонайактивнішу участь в інтелектуальному процесі в еміграції, М. П. Драгоманов невтомно досліджував та осмислював можливості реформування та розбудови існуючих суспільств, їх розвиток в соціальному, національному та економічному напрямках.

Ідеї цього суспільного діяча являли собою «суміш ліберально-демократичних, соціалістичних та українських патріотичних елементів з позитивістським філософським підґрунтям» [1, с. 122]. Внаслідок перебування за кордоном у вченого сформувався світогляд українського громадянства (федералістичного соціалізму). Майбутня держава уявлялася М. Драгоманову федерацією вільних громад, які б об'єднували людей на підставі спільних території та господарської діяльності й становили автономні національні одиниці. Для досягнення цієї мети він визначив три етапи: культурно-просвітницький, політичний (здобуття політичних свобод, запровадження конституції) та реформування соціально-економічних відносин [1, с. 65]. Слід зазначити, що ідея федералізму була не новою:

першість у розробці проекту слов'янської федерації належала Кирило-Мефодіївському товариству (1845-1847 рр.). Проте заслугою М. Драгоманова стала детальна розробка даної концепції. Для Михайла Петровича федералізм – «це і засіб партійно-політичної організації, і етнополітичний принцип вирішення міжнаціональних суперечностей, і сукупність методів місцевого самоуправління, і конкретний варіант загальнодержавного політичного режиму, і модель для міжнародних відносин взагалі» [1, с. 264].

Найвагомішою тезою у межах федералізму була ідея національної та адміністративної децентралізації, генезу якої розглядав М. Драгоманов. Він прийшов до висновку, що «національні автономіські потяги виникали саме на ґрунті національного централізму». Вчений стверджував, що можливостям «московського централізму» на українській землі сприяє відсутність політико-адміністративних інститутів. Українські автономісти, на думку М. Драгоманова, повинні були пов'язати свою долю із земствами. Адже через автономію земську (громад, повітів, країн) могла б проявитись і автономія національна. Без політичної самостійності чи автономії не може бути й автономії національної [3, с. 27]. «Автономія політична і національна можлива й без державної відрубаності. От через те і я, не бачачи ґрунту для державного сепаратизму українського, бачу повну можливість політичної і національної автономії української на ґрунті земської автономії» [5, с. 17].

Михайло Драгоманов визначив серцевиною своєї політичної програми боротьбу за Конституцію. Замість самодержавства пропонувалася парламентська влада, Земський Собор як законодавчий верховний орган, право обирати до якого своїх делегатів мали б усі громадяни. Передбачалося введення місцевого самоуправління, розширення прав громадян і демократичних свобод, об'єднання в союзи, верховенство закону, незалежність суду, амністія політичних в'язнів. Шлях реалізації цієї мети мав проходити поступовими реформами знизу, еволюцією. Політична свобода утвердилася б поступово, шляхом розгортання рухів у провінціях, а не декретами центральної влади. Суть держави полягала не у формі її побудови, а в правах, якими наділені громадяни: у свободі слова, забезпеченні працею, свободі організації союзів і товариств, національній свободі, у загальному змісті правового статусу особи в даній державі, становищі націй. Окремі дослідники політичної спадщини М. Драгоманова вважають цього суспільного діяча творцем першої конституційної реформи, фундатором конституційної теорії в Російській імперії [4, с. 101].

Заслуга М. Драгоманова у сфері суспільно-політичній полягає в тому, що він першим дав демократії широку і ясну політичну програму, виразно пояснив російському суспільству сенс і значення конституційного ладу та прав особистості. Він став тим “каналом”, через який в імперію інфільтрувалися ліберальні ідеї західноєвропейського зразка. У науковому середовищі останніх десятиліть ХІХ – початку ХХ ст. значного поширення набула еволюціоністська ідея цілеспрямованого, повільного, неухильного поступу суспільства, що часто-густо поєднувалася із соціалістичними

уподобаннями. Подібний ідейний синтез не обійшов і М. Драгоманова (брошура «Рай і поступ»).

Отже, видатний український вчений зробив великий внесок у розвиток української політичної та історичної думки, показав шлях розвитку до демократії та європеїзації.

Список використаної літератури:

1. Вернадский Г. Начертания русской истории / Г. Вернадский . – М. : Абрис-пресс, 2004. – 368 с.
2. Дашкевич Я. Михайло Грушевський – історик народницького чи державницького напрямку? / Я. Дашкевич // Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. – Львів, 2006. – №15. – С. 38-45.
3. Копиленко О. М. Грушевський про автономію і федерацію / О. Копиленко // Політична історія України в особах. – К, 1992. – № 4. – С. 23-30
4. Копиленко О. Політико-правові ідеї М. Грушевського і проблеми розбудови української державності: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / О. Копиленко – Одеса, 1993. – 243 с.
5. Оглоблин О. Михайло Сергійович Грушевський. 1966-1934. / О. Оглоблин // Український історик. – К, 1966. – № 1-2. – С. 7-24.